

Günəl Səfərova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

CƏFƏR RƏMZİ İSMAYILZADƏNİN YARADICILIĞINDA SATİRİK TƏMAYÜL

Açar sözləri: *satira, molla, lovğalıq, rüşvətخورluq, oğurluq*

Keywords: *satire, mullah, arrogance, bribery, robbery*

Ключевые слова: *сатира, мулла, хвастовство, взяточничество, грабеж*

Ədəbiyyatşünas alim, tərcüməçi, təzkirəçi, müəllim, Abşeron şairləri haqqında ilk təzkirənin müəllifi, əsasən İran ədəbiyyatı mütəxəssisi kimi tanınan Cəfər Rəmzi İsmayılzadənin çoxşaxəli yaradıcılığında satira mühüm yer tutur. Satirik şeirlərindən, “Əziz Sabirimizə” şeirindən aydın olur ki, Cəfər Rəmzi Sabirdən ilhamlanmış, onu gələcək nəsillərə örnək saymış, yüksək qiymətləndirmişdir.

*Qara günlərdə əkdiyin güllər
Ağ çiçəklər açır Vətəndə bu gün
Ötüşür dövrəsində bülbüllər,
Səni alqışlayır çəməndə bu gün
Fəxrinə ölkəmin, əziz Sabir!
Coşqun ilhamı bir dəniz, Sabir! [1, s.5]*

Q.Zakir, A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, S.Ə.Şirvani və başqa şairlər satirik şeir yazarkən atalar sözləri, əfsanə və rəvayətləri, nağıl və lətifələr kimi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən bəhrələndikləri kimi C.R.İsmayılzadənin də satirik şeir və təmsillərinin əsasında şifahi xalq ədəbiyyatı, folklor dayanır. Şair bu nümunələrdən ifşa etdiyi obyekt, düşündüyü niyyəti üzə çıxarmaqdan ötrü istifadə etmişdir.

Sovet hakimiyyətinin dövrün tanınmış simalarını repressiyaya məruz qoyması, yazıcıların, şairlərin həbsi, sürgün olunması, 21 il 2 ay sürgün həyatında gördükləri, insanların yaltaqlıq və satqınlıq kimi rəzil cəhətləri, yalan və böhtanın baş alıb getməsi, ailədə mövcud olan mentalitetdən kənar hallar, dostlar arasındakı mənfi münasibətlər bir şair olaraq Cəfər Rəmzini narahat edir, baş verən hadisələrə laqeyd qala bilmir, bütün bunlar onu satirik şeirə müraciət etməyə vadar edirdi.

Cəfər Rəmzi insan həyatının müxtəlif problemlərinə toxunan satirik şeirlərini “Şeirlər” (1974), “Günləri sayıram” (1982) kitablarına daxil etmiş, müxtəlif qəzet və jurnal səhifələrində də dərc etdirmişdir.

“Çalınmayan təbil” şeirində seyid, mollaların insafsızlığı, pis əməlləri tənqid olunur. Şeirdə Allahdan vəhy almaq üçün göyün üst qatına qalxan Cəbrayıl altıncı qatda sağ əlində təbil olan mələkdən Allahın ona nə tapşırıldığını soruşur.

Mələk Seyid, ya molla insafa gəlib ehsan etsə, təbili çalmalı olduğunu söyləyir. Cəbrayıl neçəsini çaldığını soruşduqda Mələk deyir:

*Bu haqda bir şey almamışam,
Hələ bir yol da olsa, çalmamışam* [3, s.18].

Şeirdən də məlum olur ki, seydilər, mollalar arasında bir insafılı tapmaq mümkün deyil, onların hər biri öz məqsədlərini güdürlər.

“Böhtan” şeirində şair mollaların adamları maymaq, ağılsız yerinə qoymalarını ifşa edərək məclisdəkilərdən biri vasitəsilə öz fikrini mollalara ünvanlayır, insanları ayılmağa, öz haqlarını tələb etməyə səsləyir, eyni zamanda da bildirir ki, artıq adamlar arasında az da olsa, qəflət yuxusundan oyananlar var.

*Bir saatda bu qədər insanı
Qırmaq olmaz-demə bu böhtanı.
Həyan olsun, dediyin sözləri qan
Bizi maymaq yerinə qoyma, utan!* [3, s.19]

Cəfər Rəmzi müxtəlif heyvanları və əşyaları şəxsləndirməklə cəmiyyətdə, yaşadığı mühitdə hökm sürən eybəcərlik, naqis hərəkətlərə etirazını bildirərək insanları çirkin əməllərdən, pisləklərdən, şerdən çəkindirərək ibrətamiz fikirlər irəli sürür.

Cəfər Rəmzi paxıllığı naqis cəhət kimi kəskin şəkildə pisləmişdir. Ən pis odur ki, paxıllığı özünə peşə seçənlər fəzli keyfiyyətlərə sahib arif insanları ələ salmaqdan, tənə etməkdən də geri qalmırlar. Bütün bunlar insanlara dürüstlüyü, düzgünlüyü aşılayan şairə pis təsir etməyə bilməzdi.

Cəfər Rəmzi pulun hökmranlıq etdiyi bir dövrdə rüşvətخورluğun baş alıb getdiyini ürək ağrısı ilə qələmə alırdı. Rüşvətخورluğun tənqid olunmasına dair “Rüşvət”, “Mənzil idarəsində”, “Oğru” şeirlərini göstərmək olar. “Mənzil idarəsində” şeirində ev almaq üçün gələn şəxsə rəis deyir:

*Bu qədər “ev” deyə soxma özünü hər deşiyə,
Əli zənbilli, cibi pullu şikarım çoxdur* [3, s.46].

“Oğru”da cibə girən oğrunu tutub gətirən məmura qazı əmr edir ki, dövlətə 50 tümən verməlidir. Məmur oğrunun ciblərini gəzdirdiyini, 30 tümən olduğunu deyəndə qarının ona cavabı belə olur:

*Dedi qazı: “Olar mənim, bəs sən?...
Onda qoy kökləsin bir az nəfəsin
“Qazanıb”- qaldığın sənə ödəsin”* [3, s.23].

Cəfər Rəmzi bu cür yanaşma ilə insanları əyri yollara təhrik etmənin eybəcərliklərini ifadə edir və cəmiyyətin naqis cəhətlərini ifşa hədəfinə çevirir.

“Rüşvət”də bir nəfər rüşvət haqqında şeir yazıb çap etdirmək məqsədilə jurnal müdirinin yanına gəlir. Müdir onun qarşısına üç şərt qoyur, deyir ki, çap etdir-

mək üçün öncə əlini cibinə salmalısan, tez çap olunmasını istəyirsənsə, gərək qonorardan imtina edəsən, şeir çıxandan da sonra İnturistdə qonaqlıq da verməlisən. Hər üç şeirdə biz müxtəlif idarələrdə rüşvətin necə geniş vüsət almasının şahidi oluruq.

“Dəllalı gör”də Cəfər Rəmzi cəmiyyətdə rüşvətxorluğun hökm sürməsi, bütün işləri həyata keçirmək üçün yalnız kiməsə yol tapmaq lazım olduğunu göstərir.

“Qoyun və canavar”da Cəfər Rəmzi qoyun və canavarın timsalında savadsız, işindən bixəbər insanların tutduğu yüksək vəzifədən istifadə edərək işinin peşəkari, savadlı insanları alçaltmasını göstərir. Qoyun damda olduğu üçün özünü öyür, canavarı söyür. Canavar yüksək şəkildə onun cavabını verir.

*Canavar söylədi: “Qoyun, bunu bil.
Aça bilməz idin mənə sən dil
Olmaz idi bu cür çərən-pərənin
Sənə cürət verən yerindi sənin [2, s.38].*

“Dəyirmançı”da bir qəddar dəyirmançı ölümünün yaxınlaşdığını hiss edib oğluna xalqı çox incitdiyini deyir və tapşırır, elə etsin ki, xalq ona rəhmət oxusun. Oğlu atasının vəsiyyətinə əməl etmək üçün xalqı ikiqat incitdi. Hamı oğluna baxıb atasına rəhmət oxudu.

“Tərif”də dünyadan getmiş bir rəisin arxasınca özü kimi şişman biri təriflər yağdırır, həm doğru, həm də oğrunun onun başına and içdiyini deyir. Bir nəfər ona xeyli diqqət etdikdən sonra bildirir ki, heç vaxt mümkün deyil, xeyirlə şər, yaxşı ilə pis həmrəy olsun, əgər o, hamını razı salıbsa, deməli hiyləgər qazı olub, pərdəli siyasət irəli sürmüşdür.

Cəfər Rəmzinin şeirlərində qorxaqlıq və tənbəllik, xəsislik də mənfi xüsusiyyətlər kimi tənqid obyektinə çevrilir. Tənbəlliyi tənqid baxımından “Briqadirlə tənbəlin söhbəti”, “Beləsi də var” və s. nümunə göstərmək olar. “Beləsi də var”da qumarbazlar, tənbellər tənqid olunur. “Briqadirlə tənbəlin söhbəti” şeirində briqadirlə tənbel Məmişi nə qədər tənbellikdən əl çəkməyə sövq etsə də, Gülpərinin onu ötdüyünü, yarışda verdiyi vədi tutmadığını bildirsə də, Məmişi yolundan döndərə bilmir, o, halının olmadığını, onu müftə yeməyə qonaq etmələrini istəyir.

“Xəsisin cavabı”nda bir xəsisdən cahanda kimin qoçaq olduğunu soruşanda xəsis deyir ki, ən qoçaq odur ki, malını iştaha ilə yeyəsən, pis bişdiyini deyəsən, ürəyi yanıb qovrulsa da, bir söz deyə bilməsin.

Cəfər Rəmzinin satirik şeir və təmsillərində dostluq və yoldaşlıq məsələlərinin təbliği, dostluqda xəyanət, satqınlıq kimi mənfi halların tənqidi də mühüm yer tutur. “Dəvə və siçan”da siçan öz balaca yuvasına öz dostu dəvəni sığışdırmağa çalışır. Dəvə isə ona deyir ki, məndən əl çək, nə sən yuvanı böyüt, nə də mən cırdan ola bilərəm. Sonda şair:

*“Dost dost ilə tən gərək
Dəvəylə dost olanın
Darvazası gen gərək” [3, s.11].*

-deməklə özündən mənəbcə yüksəkdə olan biri ilə dostluğa can atanları tənqid edərək bərabər səviyyəli adamlar arasında yaranan dostluqlara önəm verdiyini bildirir.

“Kölgəyə cavab”da bir nəfərə kölgəsi deyir ki, heç kim sənə mənim kimi yaxın ola bilməz. O da deyir ki, sən yalnız günəşli gündə yanımda olursan, bulud, duman olanda səni görmürəm. Şair əslində insanla kölgəsi arasındakı söhbəti dostlar arasındakı münasibət kimi təqdim edərək “Dost dar gündə tanınar” atalar sözündə ifadə olunmuş fikri bir daha təlqin etməyə çalışır.

*Yaxın odur dumanda,
Qarlı gündə, boranda,
Dostuna ola dayə,
Dosta gələn bəlayə,
Sinə gərə mərd ola,
Onunla həmdərd ola [3, s.51].*

Cəfər Rəmzinin satirik şeir, təmsillərində tənqid edilən insani keyfiyyətlərdən biri də lovğalıq, özündən razılıqdır. Şair bu rəzil keyfiyyəti ən pis cəhət kimi pisləyir, sadəliyi insanların ən yüksək cəhəti kimi tərənnüm edir. Bu baxımdan “Gövdə və yarpaq”, “Çinarın cavabı” və s. səciyyəvidir.

“Gövdə və yarpaq”da Cəfər Rəmzi gövdənin yanında ağzını büzüb onun zinetinin, libasının olmasından, ona şöhrət gətirməsindən lovğalanan yarpağın surətində “Bağa qınından çıxdı, daha qınıni bəyənmədi” atalar sözündəki kimi öz əslini danan insanları ümumiləşdirir.

*“Gövdə nankör görünmə yarpağını,
Kəsdi ondan yavaşca növrağını,
O qədər keçmədi solub yarpaq
Üzülüb düşdü öz kökündən uzaq
Tapdalandı, toz oldu, sovruldu,
Etdiyi səhvə yandı, qovruldu” [3, s.3].*

– deməklə əslini inkar edib lovğalanan insanların aqibətini göstərir, sonda “əslinə xor baxan döyər özünü” deyərək oxucunu bundan ibrət almağa səsəyir.

Cəfər Rəmzi satirik şeirlərində ailə, ər-arvad, ata-oğul münasibətlərinə də biganə qalmamış, ailədə mövcud olan mənfi halları tənqid obyektinə çevirməklə gələcək nəsilləri ibrətləndirməyə çalışmışdır. Şair şeirlərində qadınların mənfi cəhətlərini, ağılsız, əxlaqsız davranışlarını onların öz sözləri ilə ifşa edir. “Vəsiyyə”də ölüm ayağında olan kişi arvadına vəsiyyəet edir ki, onun ölümünə bais olan qonşusu Rüstəmə ərə getməsin. Arvad ərinə verdiyi cavabla öz gülünclüyünü üzə çıxarmış olur. O, yoldaşına onun əziyyətinə şahid olduğunu, ona getməyəcəyindən arxayın olmasını, artıq başqa birinə söz verdiyini deyir.

“Başı olsaydı”da bir nəfər xanımını niyə məclisə gətirmədiyini soruşan dostuna öz yoldaşını pisləyir, yoldaşını maymaq adlandırır, bayıra çıxarılmalı olmadığını

nı deməklə əslində özünün necə biri olduğunu bürüzə vermiş olur. Yoldaşı ona gülərək deyir: “Başı olsaydı, sənə gəlməz idi” [2, s.50].

“Rəqabət”də isə ailəli kişilərin arvadbağlı tənqid olunur. Biri dostundan niyə üz-gözünün şiş olduğunu soruşduqda məlum olur ki, bir gözünü arvadı, digərini sevgilisi şişirdib. Səbəbini soruşanda kişi deyir ki, arvadım öyrəndi, bir sevgilim var, sevgilim də öyrəndi ki, 10 ildən çoxdur, ailəliyəm. Dostu hər iki qadına “əhsən” deyir.

Cəfər Rəmzi şeirlərinin əsas tənqid hədəflərindən biri də qanunu pozan, ondan sui-istifadə edən şəxslərdir. Şair qanun qarşısında hamının bərabərliyi prinsipini təbliğ edir, qanunun hər şeydən uca olduğunu, onun aliliyini bildirir. “Quyruğundan xəbərsizlər”də təhlükə görən anda quyruğu çöldə olub başını gizlədən, belə olan halda ovçunun ona nəzər yetirməyəcəyini zənn edən quşun timsalında qanunu pozub, onu görən olmayacağını düşünən insanlar, onların aqibəti təsvir olunur.

“Qanun ucadır dostluqdan” şeirində cani dostunu xilas etmək üçün hakimin yanına gedib dil tökərək dostunun bağışlanmasını istəsə də, hakim razılaşmır.

*O dedi: “Dostluq üçün qanunu
Pozmaram, xatirində saxla bunu
Bu sayılmaz mənə əsla nöqsan,
Çünki qanun ucadır dostluqdan [2, s.49].*

Bu şeirdə təlqin olunan “Qanun qarşısında hamı bərabərdir” fikri bizə Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poemasında Hörmüzün qanunu pozan oğlu Xosrovu cəzalandırmasını epizodundan da tanış gəlir.

Cəfər Rəmzinin nəsihətəməz xarakterli satirik şeirlərində təlqin edilən fikirlərdən biri də insanların öz səviyyəsini qoruması, özündən aşağı səviyyəli adamların səviyyəsinə enməməsidir. Şair bu fikrini heyvanların vasitəsilə “İt və aslan” şeirində mükəmməl şəkildə oxuculara çatdırır. İt nə qədər çalışsa da, aslanı özü ilə vuruşmağa razı sala bilmir, hətta onu hamıya aslanın ondan qorxduğunu deməklə də təhdid edir, aslan onun sözünə etina etməyib deyir ki, dost-düşmən nə qədər töhmət edir, etsin, tək bir insan deməsin ki, aslan it ilə üz-üzə durdu.

“İt və ceyran”da ovçunun fiti ilə onu qovalayan itə ceyran deyir ki, arxamca nahaq yerə gəlmə, mənə tuta bilməyəcəksən, çünki mən canımı qurtarmaq üçün qaçıram, sən isə ağanın gününün xoş olması, badə içib ət yeməsi, sərxoş olması üçün qaçırsan. Şeirdə “özün üçün çalışan işə daha məsuliyyətlə yanaşar” fikri ifadə olunmuşdur. Biz bu şeirdə ifadə olunan mənanı öz torpağı, doğma vətəni üçün vuruşan insanlarla başqasının torpaqlarına göz dikənlərdə də görə bilərik, onlar öz torpağı üçün mübarizə apardıqlarına görə işə daha məsuliyyətlə yanaşırlar, bu yolda hətta canlarını fəda etməyə hazır idilər, bu isə onların gec-tez qalibiyyət əldə edəcəklərini göstərir.

Cəfər Rəmzinin satirik şeirləri sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından o qədər qüvvətli təsir bağışlamasa da, cəmiyyətdə hökm sürən müxtəlif problemlərə münasibət, oxucuya, gələcək nəslə təlqin etdiyi ibrətamiz məna baxımından qiymətlidir.

Cəfər Rəmzi özü satirik şeirlər yazmaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda istər öz xalqımızın, istərsə də, İran ədəbiyyatı mütəxəssisi olaraq İran ədəbiyyatının tanınmış satirik şairlərini tədqiq etmişdir.

Cəfər Rəmzi sovet dövründə M.Ə.Sabirin və "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin ənənələrini uğurla davam etdirən, yeni qurulmuş hakimiyyəti satirik şeirləri ilə tənqid atəşinə tutan Səməd Mənsur yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmiş, satirik şeirlərini oxucu kütləsinə təqdim etməyi də özünə borc hesab etmişdir. O, həm lirik, həm də satirik şeirlər yazan İran şairi Mirzə Məhəmməd Kərimi, Seyyid Qulamriza Ruhani, Seyid Ətrafəddin Gilani, XIX əsr məşhur satiriki Yəğma Cəndəqi kimi İran şairlərinin yaradıcılığını da tədqiq etmiş, 1968-ci ildə "Yəğma Cəndəqinin poeziyası" adlı dissertasiya işini müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi adını almışdır. Cəfər Rəmzi "1850-1950-ci illər fars şeirində satira", "1950-ci illərdən sonra İran şeirində satira", "İran şeirində siyasi satira", "Məşrutə dövründə İran şeirində satira", "Fars satirasının istifadə yolları" və s. elmi işlər də yazmışdır.

Ədəbiyyat

1. İsmayilzadə C. R. Əziz Sabirimizə. "Kirpi" jurn.1972 , №10
2. İsmayilzadə C. R. Günləri sayıram. Bakı: Yazıçı, 1982.
3. İsmayilzadə C.R. Şeirlər. Bakı: Azərbaycan dövlət nəşriyyatı, 1974.

Summary

Satirical Tendency in Jafar Ramzi Ismayilzadeh's Work

Satirical poems of Jafar Ramzi, collected from his books "Sheirler" (Poems) and "Gunlerimi sayıram" (I count my days) have been researched in given article. He tries to expose and criticize robbery, foolishness, corruption and other negative features of an individual or a society by using humor, irony, or exaggeration. In addition, the writer hopes that those he criticizes will improve their characters by overcoming their weaknesses.

Резюме

Сатирическая тенденция в творчестве Джафара Рамзи Исмаил-заде

В статье изучены сатирические стихи «Я считаю дни» и "Стихи" Джафара Рамзи, приведены примеры проанализированных строк. Стихи обобщены на основе целей критики. Автор используя сатиру и иронию, критикует невежество и другие негативные черты относящиеся к определенным лицам в обществе. Поэт пытался донести до общественности просветительские и воспитательные идеи с помощью сатирических стихотворений.

Rəyçilər: prof. E.Quliyev, prof. Y.Babayev